

Tódor János

Varsótól Vukovárig

(Egy szemtanú feljegyzései)

Koromnál fogva még nem lehettem részese az 1956-os forradalomnak, és honfitársaimnak zömével együtt még csak remélni sem mertem, hogy megérem a szocialistának nevezett kommunizmus összeomlását. A forradalmat generációm számára Che Guevara, az 1968-as francia és német diákmegmozdulások, no és persze a cseh nép, ugyancsak 68-as, a „létező szocializmus” elleni, a Varsói Szerződés csapatainak – ezáltal a mi néphadseregünknek – dicstelen közreműködésével levert lázadása jelentette. 1982-ben, amikor egy véletlen utazás során testközelből ismerhettem meg a lengyel Szolidaritás és vele szemben fellépő hatalom működését, még csak kevesen merték azt gondolni, hogy ez a mozgalom lesz a szovjet típusú szocializmus egyik sírásója. Akkori varsói tapasztalataim alapjaiban változtatták meg gondolkodásomat. Brezsnyev halála után már élőben ünnepelhettem a csehekkel a kommunista rezsimet elsöpítő késő őszi „második prágai tavaszt”, mint ahogy alig egy hónapra rá a Ceausescu-diktatúra bukását. Aztán 1991 szeptemberében egy görög turistaútról hazatérőben Vukovár előtt állítottak meg bennünket a jugó hadsereg tankjai. Néhány nappal azelőtt, hogy földig rombolták a várost, lemészárolták több ezer ártatlan lakóját. Ez a négy történet – amelyeket akkori jegyzeteim alapján idézek most föl – azóta is egyként él bennem.

Brezsnyev-blues

(Varsó, 1982. november)

Ezt a szükségállapot-túrát Brezsnyevnek köszönhetjük, pontosabban „a ferde ajkú vén trotty” (ahogy Petri György költő zseniálisan jellemezte) halálának. Ugyanis éppen egy Leningrád-Moszkva társasútra mentünk volna, amikor a „rendkívüli esemény” bekövetkezett. A csoportos utakat mind lefűjták, helyettünk elvtársi temetési-delegációk röpültek. Mérgünkben meg sem álltunk Varsóig, ami akkoriban a szó szoros értelmében zárt városnak számított.

Meg vagyunk mi bolondulva, hogy *ilyenkor* Varsóba megyünk – képed el rajtunk a Báthory-expressz étkezőkocsijának pincére, hiszen ott nincs mit enni, fegyveres katonákkal tele a város. Szociológiai túra – avatja be sokat sejtetően Zsolt. Aztán már az üvegfalú pályaudvaron, amit a magyar Jazz Jamboree-vándorok csak Hotel Centrálként emlegetnek, saját bőrünkön tapasztaljuk meg, amiről a pincér mesélt: amint leszállunk a vonatról, máris igazoltat bennünket egy háromtagú katonai járőr. Varsóban egyedül a Victoria Hotel üzemel, ott laknak a külföldi tudósítók és üzletemberek, de nekünk az túl drága. Bejárjuk a fél várost egy libanoni mérnökhallgató kis Polskiján, mire a Kopernikusz szobor mellett, egy turistaszálláson helyet kapunk. A többi szállodát a lengyel ÁVO, a ZOMO fegyveresei szállták meg, innen indulnak ütött kopott buszokon reggelente bevetésre. A Warsawa Hotel előtt Edit le akarja fényképezni, amint éppen buszra szállnak. Két gyakorlóruhás kerget el bennünket. Szürkület és eső. Felfedező útra indulunk, s az egyik templomból kiözönlő tömeg nyomába eredünk. Egy Wiszinsky-keresztnél (minden templom előtt található egy ilyen, három-négyméteres, virágokból rakott, a nemrég meghalt híres bíborosra emlékeztető kereszt) áll meg a sötét ruhás nőkből és férfiakból álló, mintegy száz fős csapat. Előbb csak halkán, de aztán egyre ércesebben éneklük a Solidarnosc (Szolidaritás Szakszervezet) himnuszát, amit mi addig csak a Szabad Európa Rádióban hallottunk. Kis mécseseket és nejlón fóliába burkolt tenyérműveket helyeznek el a kereszt lábánál: a bíborosét, a pápáét, és Lech Wałęsáét, a Szolidaritás nemrégiben letartóztatott vezetőjének nagybajuszú fotóját. Még látjuk, ahogy a tömeg távozása után Wałęsa képmását gyorsan összeszedik a falból kilépő civil ruhás kiberek.

Nem akarunk hinni a szemünknek. CHICAGO BLUES FESTIVAL-ra invitál egy transzparens, méghozzá a Jazz Jamboreek legendás színhelyére, a Tudomány és Kultúra Palotájába (kiköpött Lomonoszov egyetem – a szovjetek ajándéka, ennek dacára a lengyelek szeretik). Megáll az ész, John Lee Hooker és Jaruzelski, az annyi mint szükségállapot-blues. A Sala Kongresszovában (itt láttuk és hallgattuk megbabonázva nem is olyan régen, az 1981-es Jazz Jamboreen, a lengyel jazzfenomen, Zbigniew Namysłowski mellett térdepelve a terem bordó padlószőnyegén Sonny Rollinsot és Don Cherryt, aztán itt fogjuk majd látni három év múlva Miles Daviest) felszuronyozott kalasnyikovos katonák. A művészbemutató sikerül bekönyörögni magunkat. A műsorközött este tíz után félóránként bejelentik, hogy engedélyt kell kérniük a városparancsnokságtól, hogy az éjszakai kijárási tilalom ellenére tovább szólhasson a zene. Minden félórás hosszabítást kítő óvációval fogad a zsúfolásig (vagy ötvezren beférnek) teli terem. A lányok táncrea kéri a géppisztolyos katonákat. A koncert után irány az Akwarium dzssezklub; tényleg olyan, mint egy üvegfalú kocka. Marek, a Project nevű rokcbanda énekese fizeti be helyettünk a koponyánkenti 300 zlotyt. Még füves cigit is kapunk tőle. Éppen egy hete ítélték őket szilenciumra, meséli, mert koncertjeiken a Szolidaritást éltették, és szabadságot követeltek Wałęsának. A tarkopasz, „lángoló” bőgős Helmud és zenekarának utolsó hazai fellépése. Pár nappal később az NSZK-ba dobantanak, a debreceni jazzfesztiválra már onnan fognak érkezni. Tadeusz, a gdanski hangszerboltos, aki a szükségállapot helyett következetesen wart, vagyis háborút mond, Helmudot a legnagyobb lengyel free-zenésznek tartja. Mi győzni fogunk, magyarázza nekünk elszánt arccal, nem úgy mint ti 56-ban. Bizonytalanul vigyorgunk, amikor Kádárt gyilkosnak nevezi, aztán meghív magához Gdanskba. Gondoljuk meg, reggel fél hatkor indul a repülőgép.

Zsolt szerint mit sem ér az egész szociotour, ha nem demonstráljuk, hogy *velük* vagyunk. Nos, egy nagy fehér lapra angolul löbötünk rávessük a magyarok szolidaritását. A Wistula partján, egy sárga falú kis kápolnánál indul az akció. Vagy tucatnyi lengyel ácsorog a kiszemelt Wiszinsky-keresztnél. Leteszem tövébe a papírt, raknám rá a mécses, amikor valaki magyarul kérdezi, hogy ez ráköthetem. Magas, borotvált arcú, baszkcsapós, paplankabátos férfi néz vissza rám, kezében egy piros-fehér-zöld vékony szalag. Bólintok, hogy csak tessék, mire leguggol és ráköti a szalagot a mécsesre. Ekkor a falból kockás felöltös, sárga cipős ember lép elő. Vizslatja irományunkat, aztán dühös pofával vartyog valamit lengyelül, és taposni kezdi a fehér lapot. Mindeközben böszön integet egy, a macskaköves téren várakozó szürke Nysa felé. Téli, mondom társaimnak, s futólépésben tűnünk el a Wistula oldalában kanyargó ösvényen. Mindannyian arra gondolunk, hogy az a jovialis magyarul beszélő alak biztos provokátor volt. Nyilván a BM állította ránk és tuti, hogy ezek után kitoloncolnak bennünket! Miközben erről beszélgetünk, és befordulunk egy utcasarcon, hát ki jön szemben velünk? Ki más, mint a nemzetiszínű szalagos. Kitérni már nem tudunk, ezért aztán szóba elegyedünk vele. Kérdezi, mi járatban vagyunk, s mosolyog, amikor mondjuk, hogy szociotour. Ő hivatalos úton van. Na ja! – nézünk egymásra. A Nagyvilág munkatársa, Mrozek egyik darabját jött megnézni, szeretné majd közölni a folyóirat. Mondja a nevét, Bába Ivánnak hívják. (Jót derült rajta, amikor

évekkel később elmeséltem neki, hogy akkor és ott mi bizony provokátornak néztük. 1998-tól 2000-ig ő volt hazánk lengyelországi nagykövete.)

Jakes, konyec!

(Prága, 1989. november 23-25.)

Meleg(-vízágyús) fogadtatást jósoáltak idehaza nekünk, ám a Vencel téren már napok óta locsolási tilalom van érvényben. A hajnali vonattal érkezéig még nem tud messzemenő következtetéseket levonni, de az már az állomás falát borító tacepaókból nyilvánvaló, hogy Prágában nagy dolgok vannak készülöben. A restiben az asztalunkhoz ülő idős házaspár azt bizonygatja, hogy itt az emberek egyedül Dubcekből bízhatnak, a jelenlegi vezetők közül elégük van.

A munkába sietők és az érdeklődők csoportokban állják körül Vencel király szobrát, hogy meghallgassák az egymást váltó szónokokat. A téglalap alakú, enyhén emelkedő tér északi(?) végében található szoborcsoport márványtalapzatát nemzetiszínű zászlók, transzparensok, fényképek borítják. A főhelyen Alexander Dubcek és Masaryk arcképe. Az emlékmű mögött a hálósákokba bugyolált fiatalok, akik egész éjszaka itt virrasztottak, kitörő örömmel fogadják az érkező reggelit. Ötven méterrel lejjebb több száz gyertya ég az egy héttel ezelőtti értelmetlen és brutális rendőrterrorra emlékeztetve. Azóta gyökeresen megváltozott a helyzet. A rohamrendőröktől itt már nem fél senki. Órák alatt több tízezresre nő a tömeg, s föl-alá hullámszik a hatalmas téren. Egyenruhást véletlenül sem látunk, sem most, sem később.

A kabátokon kokárdák, a kezekben nemzetiszínű zászlók. A környező házak falán, kirakatok üvegén kézzel írt tacepaók, sokszorosított felhívások. "It's over czech are free!" „68=789!" „Katonák, rendőrök ne bántsátok a tieiteket!" Képek az előző tüntetésekről, nagyméretű poszterek a véres péntekről. Például a L'express kinagyított címlapfotója: három állig felfegyverzett, fehér sisakos, pajzsos rohamosztagos hajánál fogva vonszol egy férfit.

Prágában minden köztéri órát 12 óra előtt öt perccel állítottak meg. De hogy valójában mennyi ideje lehet még a kommunista hatalomnak, azt biztosan senki sem tudja. *Jakes finsje!* olvassuk egy pecsenyesütő-bódé bádofalán. A Svobodné Slovo szerkesztősége előtt hosszú sor kígyózik. Előretolakszunk, hogy hozzájussunk a friss délutáni laphoz, de az árus szigorúan szól ránk, hogy ez nem fair.

Ahogy 68-ban, most is a diákság a forradalom kovásza. Herbert Marcuse, a filozófus alighanem elégedetten konstatálná, ha látná, hogy eszméi újra élnek. A diákok tanáraikkal együtt már több mint egy hete sztrájkolnak. Az egyetemek bejáratát sztrájkórség vigyázza. A hallgatók felhívása nyomán hirdették meg november 26-ra a kétórás általános munkabeszünetet. A Károly Egyetem művészeti fakultásának örei, készségesen kalauzolnak végig az épületben, amikor megtudják, hogy magyarok vagyunk. Kiderül, hogy itt készülnek a Prága-szerte látható plakátok, transzparensok, karikatúrák. A jogi kar előtt a diákok – a fotósok legnagyobb öröme – apró nemzetiszínű papírzászlókat ragasztgatnak a piros lámpánál várakozó autókra.

Talán a fellegvár, a Hradcsin az egyetlen hely, ahol semmi sem érzékelhető az eseményekből. Turistacsoportok jönnek-mennek, tudomást sem véve alant a bársonyosnak becézett forradalomról. A kovácsoltvas főkapunál didergő két kiskatonától akár be is sétálhatnánk a köztársasági elnöki rezidenciába. A várfalnál egy szovjet tévéstáb a panorámát vizslatja. Úgy tűnik, hogy innen fönről még teleobjektíven át sem fognak tisztán látni. Vagy talán nem is akarnak?

Este a Vencel téren, mit sem törődve a kellemetlenül szitáló havas esővel, háromszáz ezres tömeg ünnepli az egyik ház erkélyéről szónokló Dubceket. A beszéd végén a nép nem mozdul, mintha csak arra várna, hogy történjék már valami. A boltok, éttermek és az aluljárók kirakataiban elhelyezett tévékészülékeken százak és százak nézik a tüntetésekről készített videó-összeállításokat. Mintha csak ezzel is a forradalmi hangulatot akarnák tartósítani.

Másnap egy, a térhez közeli sörözőben knédlizünk, amikor az utcáról óriási üdvrivalgás hallunk. *Jakes kaput! Jakes konyec!* – magyarázza füli éré szájjal a pincér. Nem, nem halt meg, javítja ki a pincért felénk fordulva angolul egy vendég, csak végre lemondott.

Olyan népnepélyt, ami a Vencel téren veszi kezdetét, még életünkben nem láttunk. A Laterna Magica épületében lévő étterem teraszáról a lakodalmat odahagyó nézveszi csasztsuskákat kiabálva lelkesíti a téren hömpölygő népet. A Vencel téren alkalmi rezesbanda húzza a talpalávalót, az emberek egymásba kapaszkodva önfeledten éneklnek a „Sej-haj Rozit”. Pezsgősdugókkal lövik az égre a prágaiak a szabadság díszsortüzét. Bennünket is beszippant a tömeg, mi sem ússzuk meg polkázás nélkül, de egyáltalában nem bánjuk.

Reggel már falragaszok adják tudtul, hogy a CSKP elnökségének lemondása csupán manőver, kozmetikázás. Magáért beszél a Jakest és az új pártvezért, Urbaneket egyazon kártya figuráiként ábrázoló montázs.

Prága népe mindenekelőtt Stepant, a városi párttitkárt tenné lapátra, hiszen ő volt elsősorban a felelős a brutális rendőri beavatkozásért. Ám ő egyelőre a posztján marad. (Hazaérkezésünk után tudtuk meg, hogy neki is mennie kellett.)

Délután két órára hirdeti a Polgári Fórum az eddigi legnagyobb szabású tömeggyűlést. Főlöszleges lenne megkérdezni bárkitől, hol is van a Letna hegyi felvonulási tér, a demonstráció helyszíne, hiszen a város apraja-nagyja oda tart. Ismét Dubcek, majd az író, Vaclav Havel beszél. A sűrű hóesésben közel 750 ezer cseh tesz hitet a valódi változások mellett, s kulcsait rázva „üzenni”, hogy ennek a rendszernek végképp csöngettek.

Foglyok voltunk Brassóban

(Brassó, Bukarest, 1989. december 26-30.)

A Vöröskereszt matricájával legalizált Volkswagen kisbusszal ködös szürkületben érkezünk Kolozsvárra. Barátnőmmel, Györgyivel két fehérvári barátunk, Sanyi és Laci segélyszállító expedíciójához csatlakoztunk, hogy saját szemünkkel is megtapasztaljuk a román forradalmat, amit szinte egyenesben közvetített a televízió. A főtér különböző pontjain, apró fenyőfák alatt gyertyák égnek azokért, akik az elmúlt csütörtökön itt veszítették az életüket. Alkalmi kísérőnk, Nagy bácsi szerint a katonák lőttek a tömegre, a magyar nyelvű helyi lapban viszont Cornea asszony azt nyilatkozta, hogy katonaruhába bújt „szekusok” (a Securitate, a román titkosszolgálat tagjai) tüzeltek. Ma temetik a diákokat, mutat az erdélyi öregúr egy mellettünk elhúzó fekete lepellel letakart nyitott platójú teherautóra.

Tordán barátunk, Kovács Miki azt mondja, hogy tegnap valamennyi gyár és hivatal dolgozója a főtérre vonult, a forradalom mellett tüntetni. Miki szerint rettentő a szervezatlenség. Nem tudni, hogy ki kire lö, ki kivel van. Náluk a gyárban boldog boldogtalan fegyverhez jutott. Kovbojkodás folyt, ha valaki a gyár felé közeledett, és a felszólításra nem állt meg, egyből rálöttek. Erre aztán a katonák is tűz alá vették a lövések helyszínét. Miki bátyja, Gyuri azt tapasztalta, hogy nemzetőrnök magyarokat csak elvéve vesznek föl, sőt az elején a románok közül is csak a párttagok jöttek számításba. Hajnalig nézzük a tévét Gyuriék kislánya és kisfia társaságában; órákon át, az „érdekesebb” részeket többször is lassítva, mutatják a Ceausescu-pár statáriális perét.

Miki szerez nekünk benzint, irány Brassó. Háziasszonyunk férje, aki éjszakai gyári őrségbe igyekszik, hiába beszél bennünket le róla, késő este gyalog bemegyünk a centrumba. Brassó hideg és sötét. Egyedül a város mögé magasodó hegy, a Cenk két púpja közötti kilátó fénye szolgál iránytű gyanánt. Ellenben Brassó főtere fényárban úszik. Éttermet keresünk, de hiába: elmúlt hat óra, minden bezárt, hiszen rendkívüli állapot, s önként vállalt kijárási tilalom van. A városháza előtt Sanyi és Laci egy konzervdobozt rugdal maga előtt, amikor hirtelen éles kiáltás hallatszik, és két siasakos katona lép elő szinte a falból. Amikor Laci a zsebében kezd kotorászni az útleveléért, csattan a géppisztoly zúvája, s barátaink fejük fölé emelik a kezüket. Ekkorra már mi is odaérünk, s bennünket is körülvesznek a riadt tekintetű katonák. Foglyok vagyunk. Csak nehogy „szekusok” legyenek – ötlük föl bennem. Egyre mondogatjuk, hogy red cross meg farmaci, Bukarestbe viszünk gyógyszereket, de ők sehogy sem akarják ezt megérteni. Egyszer csak az egyik ablakból egy bőrkabátos férfi hajol ki, s tört magyarsággal mondja, hogy mindjárt lejön. Megmotoznak, és a vagy kétszáz méterre sötétedő teherautók felé kísérik bennünket. Csak ekkor veszem észre, hogy az épület falánál, térdünk magasságban a homokzsákok mögött sisakos, fegyverüket lövésre készen tartó katonák lapulnak. Szemük idegesen csillog az ostorlámpák sápadtan sárga fényében. A bőrkabátos tiszt magyarul korhol bennünket, de a feszültség már érezhetően alábbhagy. Györgyi már föl sem tartja a kezét, az őt kísérő kiskatonával társalog. Odaérünk a teherautóhoz, ám ahelyett, hogy felparancsolnának bennünket a platóra, a tiszt dühösen int, hogy gyorsan távoljunk innen.

Brassóból sűrű hóesésben indulunk, Bukarest határában havas eső fogad. Az út mentén páncélos járművek, tankok; földgépekből és pótkocsikból állított ellenőrzőpontok. A többsávos bevezető úton mellettünk egy piros Dácia húz el, tetején egyszerű fakoporsó. Órákba telik, amíg megtaláljuk az Expot, a kiállítási csarnokokat, ahol kirakhatjuk a kisbuszból, amit magunkkal hoztunk: gyógyszereket, konzerveket, zsáknyi levesport. A televízió szitává lőtt üvegépülete előtt – kényyszerűségből, mert nem találjuk a keresett utat – többször is elhajtunk. A tévé udvara, akár egy háborús frontállás. A magyar televízió Kalmár György vezette forgatócsoportjával találkozunk, aztán Bánkúti Andrással, a Magyar Hírlap fotóriporterével futunk össze a Malév bukaresti kirendeltségén. Lebeszél bennünket, hogy a követségre menjünk, ott már nem tudnak szállás adni senkinek, a Magyarországról érkezőket az egyik hotelbe költöztették át. Bánkútitól azt is megtudjuk, hogy este itt és itt „kilövés” lesz, vagyis a katonák az egyik házból kifüstölik az ott fészkelő „szekusokat”. Egy vérbeli fotósnak soha vissza nem téro alkalom. A Dorobán szállóban tényleg van szabad hely; ketten vesszük ki a szobát, Sanyi és Laci pedig fellógnak. A magyar tévéseket segítő Cselényi László még plusz reggeli jegyeket is szerez nekünk. A délutánt a városban töltjük. A Palota téren, ahol utoljára szólt a „néphez” a kondukátor, a forradalom szíve: tankok, állig felfegyverzett katonák, rommá lőtt házak. A tankos fiúk gomblyukába szegfűt tűztek a bukaresti lányok. Két erdélyi magyar férfi, egy, a fővárosban dolgozó fiatalember, és az őt Szatmárból meglátogató apa, szegődik mellénk kísérőül. Megmutatják az Egyetem teret, ahol láncfalasok taposták agyon a diákokat, aztán a Szocializmus és Győzelem ceausescu-i sugárútján gyalogolunk. Fehér termésköböl építették az utat szegélyező lakatlan panoptikumházakat. Bukarest utcáit ellepte a nép, de itt furcsa módon rajtuk kívül mégsem sétál senki. Az emberek messziről elkerülik a kondukátor szánalmasan gigantikus fehér palotájának még a környékét is.

Este a tévében Chaplin Diktátorát nézzük, miközben odakintről olykor-olykor egy-egy robbanás vagy géppisztoly-kelepelés hallatszik.

Frontvonalban

(1991. szeptember 7.)

Amikor tíz évvel ezelőtt, azon a verőfényes szeptember eleji napon egy háromhetes görögországi nyaralásból hazafelé tartva Újvidékről Eszék felé igyekeztünk, álmunkban sem gondoltuk volna, hogy alig másfél óra múlva a Vukovár ostromára készülő jugoszláv néphadsereg foglyai leszünk. Foglyai vagy inkább hivatlan vendégei? – ezt még ma, amikor életem legnagyobb kalandját igyekszem felidézni, sem tudom igazán eldönteni. De alighanem a bennünket elfogó (vendégül látó?) katonák nem tudták akkor.

A legrovidebb utat választva, közvetlenül a Duna jobb partján Beocin felé haladva akartuk megközelíteni Vukovárt. A békés Duna-parti falvakban semmi sem utalt arra, hogy csak néhány kilométerre vagyunk a fronttól. A fronttól, amiről mi a barátnőmmel persze mit sem tudtunk, hiszen a görög szigeteken barangolva nem néztünk tévét, nem került kezünkbe újság. Így aztán nem sejtettük, hogy a jugoszláv hadsereg felvonult az elszakadt Horvátország ellen.

Kivételesen minden községben kitűzték a kockás horvát zászlót, ám egyetlen táblát, feliratot sem láttunk, amely arra figyelmeztetett volna, hogy ne tovább! Iloknál, a Duna-hídnál pillantottuk meg az első tankot egy homokzsákokból emelt gépágyú-lőállás mellett. A zászlórúdon viszont jugoszláv lobogót lengetett a szél. Mohovónál földre voltak húzva a vasból és betonból eszkábált tankcsapdák. Opatovácot elhagyva az útkanyarban két szétlőtt autóbusz látványa sem volt elég ahhoz, hogy visszafordulásra bírjon bennünket. Ha nem is könnyen, de sikerült a kocsival átszalomoznunk a kiégett, szétszórt járműroncsok között. Sotin már kísértetfalu benyomását keltette. A menekülő lakosok még az állatokat is hátrahagyták. Itt már nem csupán kézfegyverektől származó lövésnyomokat lehetett látni, hanem ágyú- és aknalarálatoktól üszkös falakat, beszakadt háztetőket is.

A faluból kivezető út ötven méter után eltűnt. Tengelyük körül megfordult láncfalasok csigavonalát lehetett csak kivenni. Hirtelen, mintha a földből nőttek volna ki, a két ember magas szőlőlugasokból tankok ágyúcsövei szegeződtek ránk. Először csak három, aztán egyre több. A legközelebbi felénk irányította a géppuskáját is. Jugoszláv kiskatonák vették körül autónkat.

Egy ideig eltartott, amíg megértették, hogy magyarok vagyunk. Ekkor egyikük hangosan azt kiáltotta, hogy Virág, Virág, mire a szőlőbe ásott lövészárokból egy szemüveges, pattanásos katona búj elő. Hiába tudott, az istennek sem mert megszólalni magyarul. Közben odaért két parancsnok forma, egyikőjük, egy Svejkszerű potrohos figura, alighanem őrmester lehetett, két honvéddel módszeresen kirámoltatta a kocsit. Virág síri hangon odasúgta, hogy fegyver után kutatnak. Hitetlenkedve csóválta a fejét az „őrmester”, amikor Virág fordította neki, amit mondtunk, hogy mi csak turisták vagyunk, és Görögországból igyekszünk haza. S hogy miért erre jöttünk? Mert Mohácsra szeretnénk eljutni a nővéremhez, magyaráztuk. „Svejk” arcára volt írva, hogy nem hisz nekünk, útleveleinket zubbonya felső zsebébe süllyesztette, és merően bámult bennünket. Most mondjuk meg, hol a fegyver, suttozta nyakát behúzva Virág, aki továbbra sem mert ránk nézni, mert ha ők találják meg, abból nagy bajunk lesz. Az egyik túlbuzgó katona két góliát elemelt, mint valami corpus delictit vitt oda az „őrmesternek”, akárha egy pokolgép tartozéka lenne. A szétszedett kocsi, a „bevont” útlevel, „Svejk” sunyi pillantásai nem sok jóval kecsegtetettek. Fogalmunk sem volt, mi a tervük velünk.

A nagy tanácsalanságnak egy Sotin felől érkező harcokci vetett véget. Georgi, Georgi! – kiáltotta megkönnyebbülve az őrmester a tankból kihajoló egyenruhás felé. Virág is kicsit hangosabban mondta már, hogy végre, itt a kapitány, aki ráadásul félig magyar, s beszél is a nyelvünket. A fiatal, jóképű százados, mintha egy háborús filmből került volna ide. Neki is elmondtuk, hogy mi történt velünk. Nem tartott bennünket normálisnak, hogy éppen erre támadt kedvünk autózni. Lehordta beosztottjait is, hogy miért éppen a földút közepén pakoltak ki, hiszen itt valamennyien kiváló célpontul szolgálunk a horvát orlvészeknek.

A főhadiszállásra kísérték azután, ami a hatalmas szőlő közepén álló tanyaépület volt. Szétlőtt fala arra utalt, hogy a szövetségi katonák harcban foglalhatták el. Fogság? Fekete atlétatrikós katona szervírozta a törökösen főzött kávé, kupicákat rakott elének a

pálínkának és a közeli elhagyott hotelből rekvirált rumpuncsnak. A kapitány már mosolygott, a hagyományos jugó vendégszeretetet emlegette, bizonygatva, hogy hihetetlen szerencsénk volt. Innentől kezdve ugyanis a pár kilométerre fekvő Vukovárig alá van aknázva az út, s ha ők nem állítanak meg bennünket, már biztosan nem élnénk. No meg amiatt is Fortuna kegyeltjei vagyunk, hogy ő apai részről magyar. Mert a horvátoknak történt fegyverreladás miatt nagyon nem szeretik mostanában errefelé a magyarokat. A szövetségi katonák ugyanis nem gyilkosok, ahogy Magyarországon be van állítva, ők csupán nem szeretnék, hogy széthulljon az eddig jólétben élő országuk. Kikérte magának, hogy ez Szerbia hadserege lenne. Az ő harckocsizói között is vannak a szerbek mellett macedónok, horvátok, magyarok, sőt még egy albán is akad. Kvaterkázásunkat egyre gyakoribb ágyúlövések kísérték. Georgi azt mondta, hogyha nekilódulhatnának, néhány óra alatt elfoglalnák Vukovárt. De hát, magyarázta, inkább a politikusoknak kellene megegyezniük „odafönt”.

Georgi apja 1956-ban hagyta el Magyarországot, s ő már Szabadkán született 1962-ben. Belgrádban él, mesélte, s immár harmadik hónapja nem látta a családját. Jól keres, büszkélkedett kicsit törve a magyart, havonta 2000 márka a zsoldja. S mióta bevetették őket, erre még napi tíz márkának megfelelő dinár jön rá. A kiskatonák egész havi zsoldja ennyi. Ne vegyük zokon, hogy zaklattak minket, szabadkozott a kapitány italozás közben, de sok erre a kém, a fegyvercsempész. Rajtunk kívül másfél hete, amióta itt vannak, egyetlen látogatójuk akadt, tegnap délután a BBC tudósítója gyalogolt ki hozzájuk Vukovárról. Búcsúzóul még egy üveg rumpuncsot is a kezünkbe nyomott. Azt tanácsolta, ne álljunk meg sehol, amíg át nem érünk a Duna másik oldalára. Egyszer mégis majdnem sor került rá. Észrevettem, hogy a kukoricából egy alak lép elő, és közeledő kocsink felé irányítja távcsöves vadászfegyverét. Ijedtemben szólni sem mertem, barátom pedig padlógigáig nyomta a gázt.

Alig egy héttel később, amikor a Vukovár körüli ádáz harcokról, majd a város eleséséről óránként érkeztek a híradások, sokat emlegettük Georgit és tankosait. A tévében láttuk a rommá lőtt várost, az utcán szerteszét heverő holttesteket. A majd tízezer ártatlanul elpusztult emberből vajon hánynak a halála terhelte Georgi és katonái lelkiismeretét? A félmagyar Georgiét, aki akkor és ott kimentett bennünket a pokolból, s akit tömeggyilkossá tett a történelem. És ki adhat tanácsot, hogyan kell viselkedni egy olyan tömeggyilkossal, akinek végtére is az életét köszönheti az ember?

Nos, ilyenfajta gondolatok foglalkoztattak bennünket, amikor alig fél évvel később, egy május végi estén, mint derült égből a villámcsapás, megszólalt a telefon. Georgi volt az. Két nap múlva érkezik üzleti ügyben Budapestre, s ha nincs terhünkre találkozhatnánk. Hát persze, dadogtam zavartan. Utána persze egymást okoltuk a barátommal, hogyan is lehetünk olyan könnyelműek, hogy megadtuk neki a telefonszámunkat, de hát miért ne adtuk volna, amikor segített rajtunk, védelmébe fogadott minket?! Egyébként is először Georgi firkálta föl egy cetlire a saját nevét és telefonszámát, s nekünk eszünkbe se jutott, hogy ne viszonzzuk azt.

Georgival a pesti Béke szálló halljában találkoztunk. Kifogástalanul elegáns volt, s felettébb jókedvű. Beszámolóját azzal kezdte, hogy felesége nem akarta elhinni, hogy a *történetek* ellenére is szóba álltunk vele. Az asszony sírva fakadt örömebe, amikor megtudta, hogy az egykori kapitánnyal találkozni fogunk.

És tényleg, minden úgy esett meg, ahogy mi azt elképzeltük. Georgi és százada egész télen Vukovár környékén harcolt, s tevékenyen rész vett a horvát kisváros bevételében. Vagyis a szörnyű vérengzésben és rombolásban.

Torkig lettem az egésszel – magyarázta az egykori századparancsnok. Feleségét és kislányát majd egy éve nem látta már, csak telefon tudott beszélni velük. 92 március végén kérte végleges leszerelését, amihez, tekintettel a hosszú frontszolgálatra, hozzájárultak felettesei. Egy körúti sörözőben megvacsoráztunk, aztán elindultunk a pesti éjszakába. Az átélés és okozott borzalmakról hiába kérdeztük. Egyszer csak azt ismételte, hogy mi nem is tudhatjuk, mit jelent a béke. Meg hogy *azóta* jelentéktelen semmiséggé vált számára minden hétköznapi gyötrelmem.

Nem is hinnétek, mennyire könnyű megszokni az embernek maga körül a halált – magyarázta. Aztán olyasmit mondott, amit azóta sem tudok elfelejteni: „Aki nem felejtett el félni, az megmaradt, mert a vakmerőség érzéketlenné tesz, a vakmerők vonzzák a halált”.

Hajnaltájban egy rock-kocsmába tévedtünk, ahol a zenekar Jimi Hendrix-számokat játszott, Georgit észrevehetően feldobta a muzsika. S miközben a banda belekezdett a Hey Joe-ba, az extankos felhajtotta pohár sörét, majd a zenekart túlkibábelva bizonygatta, hogy egyedül arra büszke, hogy amíg velük volt, „a fiai” közül mindenki túlélte a háborút. Aztán már egy újabb sörtől elzékenyülve mesélte, hogy legfiatalabb katonája, egy tizenkilenc éves fiú ma is valahol Szarajevó környékén háborúzik. Georgi szerint agyára ment a katonásdi, nem tudja abbahagyni. Olyan lett az a srác, jellemezte őt egykori parancsnoka, mint a Szarvasvadászban, abban a vietnámi háborúról szóló filmben, a megőrült, önkívületében folyton orosz rulettet játszó amerikai katona, aki többé már nem akart hazamenni. „De hát mindannyian szarvasvadászok lettünk” – tette hozzá torz vigyorba rándult arccal Georgi, a vukovári halálosztó, akinek a fejére elmondása szerint százhuszonezer márkás vérdíjat tűztek ki a horvátok.

A jugoszláv tankos már alaposan el volt ázva, amikor elérulta jövelete tulajdonképpeni célját. Közel kétszáz ezer márkát tett félre a zsoldjából, s ezt egy jugó-magyar közös vállalkozásba szeretne volna befektetni. Kérte, ismertessük meg magyar üzletemberekkel. Hiába szabadkozottunk, hogy nekünk nincsenek ilyen ismerőseink, addig-addig erősködött, még két nappal később kénytelen-kelletlen összehoztam egykori iskolatársammal, egy balatoni butikossal. Természetesen előtte beavattam, hogyan is ismerkedtünk mi meg Georgival. Az üzletből végül is nem lett semmi. Mi több, barátom óva intett bennünket, vigyázzunk, mert meglehetősen, hogy az ex-kapitányt kémkedni küldték ide.

Hogy ez így volt-e, vagy sem, nem derült ki azóta sem. Ugyanis Georgit akkor láttuk utoljára, s immár tíz éve nem jelentkezett. Igaz, mi sem kerestük.